

rimas leido autorei išsiaiškinti du būdingiausius vedybų giminystės pavadinimų sistemos raidos procesus: giminystės sąvokų raiškos niveliaciją ir jų lingvistinę diferenciaciją. Išvalgiai pastebėta, kad pastarosios tendencijos veikimą šiais (vėlesniais) laikais iliustruoja aprašomųjų giminystės terminų kūrimas (p. 210).

Taigi pagrindinis išvadų atskaitos taškas – kiek apibendrinta visam lietuvių kalbos plotui senoji lietuvių giminystės pavadinimų sistema, kitaip sakant, tos sistemos branduolys (p. 201). Juo remiantis pateikiama bendroji kilmės charakteristika, nustatomos būdingosios raidos tendencijos ir t. t. Kita vertus, lietuvių kalba ir jos leksinė sistema nėra vienalytė. Atsižvelgiant į tai, išvadas buvo galima praplėsti dar vienu aspektu – pateikti atskirtas, konkrečias, aiškėjančias iš senųjų raštų, tarmių vedybų giminystės pavadinimų sistemas. T. y. apibendrinti tai, kas darbe išsamiai rašoma apie kiekvieno vedybų giminystės termino paplitimą. Gali būti, šių duomenų palyginimas atskleistų kiek skirtingas trijų 16–17 amžiuje buvusių rašomosios kalbos variantų vedybų giminystės pavadinimų sistemas arba padėtų plačiau apibrėžti tam tikrų Lietuvos regionų sistemų skirtumus.

Žvalgantis į labiau „technines“ knygos pusės, bene vienintelis trūkumas – nėra žodžių rodyklės. Pagrindiniai vedybų giminystės pavadinimai, tiesa, gana lengvai randami pagal sąvokas atspindintį turinį, tačiau reti, įdomūs, atskirose tarmėse tevartojami žodžiai, neminimi ir darbo išvadose (*žaláusis, žiláusis* p. 115; *mėčmergė* p. 139, *naminiňkas* p. 60), pasislepia „svarbiųjų“ šešėlyje. Sunku rasti ir daugiareikšmius giminystės pavadinimus, pvz., *avà* „motinos brolio (avyno) žmona; teta“ p. 162, *brosė* „avynienė, teta; pusseserė“ p. 164. Etimologui, kuriam rūpi konkretaus žodžio kilmė, tai nemažas nepatogumas.

Maloniai nuteikia leidybos kultūra – beveik nepasitaiko korektūros klaidų (terastos tik kelios – *niewista* vietoj *niewiasta* p. 62; la. *pamùot'ę* vietoj *pamùot'ę* p. 76; ir skyrelio numeris 1.1.3. vietoj 1.3.4.1. p. 31). Prasmingai ir sumaniai panaudoti knygos priešlapiai – čia pateikiamos senosios ir dabartinės vedybų giminystės pavadinimų sistemos schemos, o užpakaliniame viršelyje –

įdomios citatos su aptariamaisiais žodžiais iš dainų, tarmių, senųjų raštų.

Kalbamas darbas užpildė dar vieną mūsų kol kas dar nedaug iširtos leksikos sistemos nišą. Vis dėlto ši išsami, su gera etimologės nuovoka parašyta monografija prašyte prašosi tęsinio – kitos Rūtos Buivydienės studijos apie kraujo giminystės pavadinimus.

Birutė Kabašinskaitė

„**Wörter = Büchlein**“. Vārdnīciņa, kā dažas parastas lietas tiek dēvētas vācu, zviedru, poļu un latviešu valodā. 1705. gadā Rīgā iznākūšās vācu-zviedru-poļu-latviešu vārdnīcas faksimiliespiedums. Ar Pēterā Vanaga komentāriem un latviešu vārdu indeksu, Stokholma, Memento, 1999, 111.

Šis leidinys skirtas keturkalbiam žodynėliui, 1705 m. pasirodžiusiam Rygoje tokia vokiška antrašte: „**Wörter=Büchlein / Wie Etzliche gebräuchliche Sachen auff Teutfch / Schwedifch / Polnifch und Lettifch / Zu benennen seynd**“. Dėl siauros apimties (tesą 1233 straipsneliai, kuriuose dažniausiai tik po vieną žodį kiekviena iš antraštėje nurodytų kalbų) ir tik sąlygiško savarankiškumo (didelio priklausymo nuo ankstesnio panašaus keturkalbio žodynėlio) tas darbelis latvių leksikografijos istorijoje nepridera prie iškilėsiųjų jos veikalų, tačiau sykiu nereikia pamiršti, kad senųjų spausdintų latvių kalbos žodynų chronologinėje rikiuotėje jis užima garbingą ketvirtąją vietą (ankstesni trys yra iš XVII a.). Dabartinis leidinys, parengtas Pėterio Vanago, jaunesniosios kartos latvių kalbininko, studijas tęsusio ir mokslo laipsnius igijusio Vilniaus universitete ir savo darbais jau spėjusio gerokai pagyvinti apsilpusią latvių istorinę kalbotyrą; išleistas švedų leidyklos „Memento“, spausdintas Latvijoje. Originalo, turinčio 115 nenumėruotų puslapiukų (8°), faksimilinis perspaudas dabar telpa 58 didesnio formato (23x21 cm) puslapiuose (7–64): vienas puslapis apima atskleisto originalo ir kairįjį puslapiuką (su vokiečių ir švedų žodžiais), ir dešinį-

jį (su lenkų ir latvių žodžiais). Bemaž tiek pat vietos užima rengėjo Vanago plunksnai (ar kito- kiam rašikliui, gal ir kompiuteriui) priklausantis supažindinimas su žodynėlio kilme, jo sandara, latviško teksto rašyba, kalbos ypatybėmis ir pa- baigoje pridėta jo sudaryta visų žodynėlyje pa- vartotų žodžių (ir formų) rodyklė.

Žodynėlis nėra alfabetinis. Į jį pirmiausia de- dami daiktavardžiai, suskirstyti temiškai į 24 gru- pes pradedant Dievu bei dvasiomis ir baigiant me- talais bei akmenimis. Tik po to tarsi priedas dar eina būdvardžių sykiu su dalyviais jau maždaug alfabetiškai sutvarkytas (tik žiūrint ne vokiečių, o lenkų žodžių alfabetinės eilės) sąrašas (90 tt.) ir nuo jo kaip nors ryškiau neatribotas maždaug tokio pat dydžio veiksmažodžių netvarkingas rin- kinys (100 tt.). Pasitaikantys kitų kalbos dalių žo- džiai (įvardžiai,rieveiksmiai, prielinksniai, jungtukai) tėra atsitiktiniai (ne atskirais straips- neliais įdėti, o paprastai tik žodžių junginiuose pavartoti).

Seniai yra žinoma, kad šis žodynėlis labai pa- našus į kitą keturkalbį žodynėlį, to paties Rygos spaustuvininko išleistą 1688 m. ir pavadintą „VOCABULARIUM Wie Etzliche gebräuchli- che Sachen Auff Teutjch / Lateinijch / Polnijch Und Lettijch / Auszufprechen seynd“. Dėl pasta- rojo, anksčiau klaidingai priskirto Georgui Dre- seliui (latvių kalbos gramatikos autoriui), dabar manoma, kad jo daiktavardžių grupės ir pačių daiktavardžių atranka yra iš kurio nors anuomet Rygos mokyklose vartotų vokiečių-lotynų kalbų žodynėlių, lenkų kalbos atliepiniai dažniausiai imti ir būdvardžių su veiksmažodžiais sąrašai nu- sižiūrėti iš Jano Stanislavo Malčovskio vokiečių- lenkų kalbų žodynėlio (išleisto Rygoje 1681, pa- kartotinai 1688), o latviškas tekstas prirašytas sil- pnokai latviškai mokėjusio anonimo. 1705 m. žodynėlis nuo savo 1688 m. prototipo skiriasi ne tik tuo, kad vietoj lotynų kalbos įtraukta švedų, bet dar ir tuo, kad gerokai pataisyta lenkų dalis ir iš esmės pagerintas, pertvarkytas latviškas teks- tas, kurio tvarkytoju gal ir galįs būti Liborijus Dep- kinas (1652–1708), jau seniai laikomas žodynėlio autorium. To paties Depkino, be spausdintų dar- bų, yra išlikęs stamboko latvių-vokiečių kalbų žo- dyno „Lettisches Wörterbuch“ (galinčio turėti apie

16000 žodžių), dar ne galutinai parengto spau- dai, 1703–1704 m. rankraštis (1704 m. paskelb- tas tik to žodyno pavyzdinis fragmentas su 64 lat- vių kalbos žodžiais, kartu kviečiant siųsti aiški- nimus ir papildymus pridedamam 1200 žodžių sąrašui).

Dabartinio leidinio rengėjas gana išsamiai ap- žvelgia 1705 m. keturkalbio žodynėlio latviško- jo teksto rašybą, kuri, kaip ir daugumos ano meto raštų, rėmėsi jau Georgo Mancelio įvestais pa- grindiniais principais ir tuo ryškiai atsiskyrė nuo 1688 m. „Vocabularium“ dar senovinės rašybos. Iš fonetikos bruožų stabterėjama tik ties ypatin- gesniais, kurių palyginti nedaug. Ne kažin ką žo- dynėlis duoda ir morfologijai: be keleto straips- nelių antraštėse nuolat pasikartojančių kaitybos formų, kokios kitos gali iškilti tikrai retokai pasi- taikančiuose žodžių junginiuose.

Leksikos apžvalgoje pirmiausia nurodoma šiek tiek pačių latvių žodžių (ir žodžių junginių), dabar nebevartojamų (bent bendrinėje kalboje) ar turinčių kitą reikšmę. Tarp pavyzdžių įrašytas *Tahs Pattakas* „silpnas alus“ (iš vėlesnių žodynų dar plg. *patakkas* „t. p.“ St I 188, II 142) ir Ma- žosios Lietuvos senųjų spausdintų žodynų *pāta- kos* (*/patakaĩ*) „t. p.“ dėl tokios ypatingos reikš- mės tapatumo gal nėra atskiri (paraleliniai) vedi- niai, o veikiau tęsia vieną ir tą patį lietuvių-latvių senkalbės vedinį.

Plačiau kalbama apie skolinius, kurių žody- nėlyje išties gana daug, ypač germanizmų, paim- tų bemaž perdėm iš vidurinėsios vokiečių žemai- čių kalbos ir dažnai po šiai dienai latvių tebevar- tojamų. Germanizmai apžvelgiami suskirstyti semantinėms grupėms. Daugiau esą susijusių su amatais, bažnyčia ir mokykla, socialinėmis ir mi- litarinėmis institucijomis, namais ir jų rakibolais, taip pat germanizmai apydažniai tarp apdaro, kul- tūrinių augalų, gyvūnų (žuvų, paukščių, gyvulių) pavadinimų, bet jie palyginti retesni su gamtos reiškiniiais, giminyse, žemdirbyste, gyvulininkys- te, mityba ir panašiomis sritimis susijusiose lek- sikos grupėse, vos po vieną kitą jų tesą tarp žo- dynėlio būdvardžių ir veiksmažodžių. Ne visai gerai, kad pateikiamuose sąrašėliuose sykiu su tik- raisiais skoliniais vienur kitur įmaišyta ir žodžių, kurie tik pasidaryti iš skolinių, pvz.: *Glahfneeks*

„stiklius“, *Rehdineeks* „šikšnininkas“; panašiai tarp daug retesnių už germanizmus slavizmų yra atsidūręs *Ta Baggatiba* „turtas“, o tarp skolinių iš suomių-ugrų kalbų – *Tas Muifchneeks* „dvarininkas“. Tiksliau suprantant bei atribojant skolinius, prie jų tokių žodžių skirti negalima: jie ne iš svetimybės kalbos paimti, ne skolinant atsiradę, o pačioje latvių kalboje susidaryti vadovaujantis joje veikiančiais žodžių darybos tipais, vadinasi, nuo pat pirmosios gimimo valandos priklauso pačios latvių kalbos (indigeniai) leksikai. Tiriant kalbų skolinius, deja, dar dažnai operuojama griežčiau neapibrėžta jų samprata (todėl ir skolinių skaičiavimai ne sykį tėra apytikriai ar net visai migloti).

Iškeliama žodynėlio ypatybė kitų kalbų žodžius latviškai dažnokai perteikti aprašomuoju būdu (žodžių junginiais) ir priduriama, kad anuo metu ne sykį taip daryta vengiant naujai atėjusias realijas ir sąvokas vadinti latviams neįprastais ir nieko nesakančiais svetimžodžiais. Iš margo būrio tokių junginių kaip *Mefcha Sirgs* „kupranugaris“, *Rakstama Ahda* „pergamentas“, *Tas Dselfu welkamais Akmins* „magnetas“ (plg. s. lie. *Akmuo gielažiatraukis* SD³ 161 !) ir panašūs dar išskiriama vieningesnė grupelė su pažyminiu *Vāczemes* (kartais *krievu*, *turku*) priekyje, pvz.: *Wahdfemes Wahlohde* „papūga“, *Tas Turku=Ahbols* „moliūgas“. Su siekiu palengvinti supratimą siejamas ir sinonimo pridėjimas, ypač šalia skolinio. Tarp porų su skirtingos kilmės sinonimais neapdairiai įrašyta ir tokių, kur abu labu tokiu – arba germanizmai, pvz., *Tas Bende* ir *Buhdulis*, *Ta Renge* ir *ta Strimale* (prie jų dar šlyja *Ohglu=Panna* ir *Wehrmeris*), arba savo pačių dariniai, pvz., *Tas Rehdineeks* ir *Seddelneeks*. Prie retų atvejų, kai žodynėlyje sinonimais eina du germanizmai, nederėjo skirti *Ta Rohfe* ir *Rohfite* – antrasis poros narys čia jau yra pačių latvių vedinys (iš pirmojo, germanizmo), be to, apskritai neįprasta deminutyvus laikyti pamatinių (atsakančių nedeminutyvinių) žodžių sinonimais (tai gerai matyti iš sinonimų žodynų).

Žodynėlio leksika (ir apskritai jo kalba) leidinio rengėjo Vanago apžvelgta kruopščiai ir su reikiama kompetencija. Ir vis dėlto iškelti dalykai – archaizmų ar skolinių buvimas, perifrazės

ar sinonimų griebimasis ir panašūs – patys savaime žodynėlio specifikos dar neparodo, nes visa tai būdinga ir kitiems seniesiems žodynams (ar ir šiaip rašto paminklams). Dar gerai būtų žinoti, kas (kurie germanizmai, perifrastiniai junginiai ir t. t.) čia tik iš anksčiau perimta, o kas naujai įvesta, koks vienu ar kitu reiškinių (tradicinių ir ypač naujų) lyginamasis svoris ir kiek tuo šis žodynėlis skiriasi nuo kitų senųjų žodynų. Užsimenant, kad žodynėlio leksikos (ir apskritai kalbos) tyrimas platesniame fone, ypač vis gretinant su kitų senųjų žodynų duomenimis, padėtų geriau atskleisti jo specifiką, dar nenorima pasakyti, kad į tokį gretinamąjį tyrimą buvo būtina leisti jau dabar. Tuo tarpu, ko gero, tai gal būtų net netikslinga. Po kurio laiko, kai latvių senųjų žodynų (ir kitų raštų) leksikos (ir apskritai kalbos) reiškiniai bus, reikia tikėtis, geriau inventorizuoti bei sutelkti, panašius tyrimus bus galima atlikti daug mažesnėmis darbo sąnaudomis. Dabar kiek labiau užkliūva nebent tai, kad platėliau nepaliestas santykis net su 1688 m. žodynėlio leksika (tik užsiminta, kad vieni žodžiai kartais keisti kitais, tiklesniais, tačiau pavyzdžių nepateikta nė vieno).

Leidinyje, kaip jau sakyta, baigiasi rodykle (85–111), kur išsamiai suregistruoti visi 1705 m. žodynėlio latviškojo teksto žodžiai (su jų pavartotomis formomis). Retų bei pasenusių, taip pat dabar kitokį pavidalą ar reikšmę turinčių žodžių nurodyta reikšmė. Čia tik viena pastabėlė: *uzcelt* (tepavartota *Uszeļļu*) reikšmė, be abejo, turėtų būti ne „uzcelties“ (t. y. „pabusti, v. aufwachen“ bei „keltis“), o (kaip yra dabar ir kaip rodo žodynėlyje greta pateiktos kitų kalbų formos v. *Wecke auff*, le. *Obudzam*) tranzityvinė „uzmodināt, uzcelt (no miega)“ (t. y. „prižadinti, pabudinti“).

Bemaž trijų šimtmečių senumo daugiakalbis žodynėlis gali būti įdomus ir nemokantiems latviškai. Tokiems pravers leidinyje įdėtas rengėjo Vanago studijos glaustesnis angliškas variantas.

Korektūros klaidų pastebėta vos pora: vietoj *Namneeks* 75^a turėtų būti *Namneeks*, vietoj)²⁴ 77^b₁₁ t. b.)²⁵. Lapų netrūksta, atvirksčiai, vienu net per daug – 15 ir 16 p. su originalo 16–19 p. kopijomis pasikartoja (taip bent jau rengėjo dovanotame egzemplioriuje, už kurį recenzentas šia proga norėtų viešai pasakyti ačiū).

Tikėsimės, kad panašių seniesiems latvių kalbos rašto paminklams skirtų leidinių netolimoje ateityje pasirodys ir daugiau.

Vincas Urbutis

Балто-славянские исследования. 1997.
Сборник научных трудов, Москва, Ин-
дрик, 1998, 624.

Malonu, kad po ilgesnės pertraukos Rusijos Mokslų akademijos Slavistikos (anksčiau Slavistikos ir balkanistikos) institutas ir toliau leidžia šį baltų kalbų tyrinėtojams tokį svarbų testinį leidinį. 1997 m. buvo išleistas 1988–1996 metų tomas, skirtas Vladimiro Dybo šešiasdešimtmečiui, o štai po metų turime naują didžiulį tomą, kuriame be specialios dedikacijos taip pat, galima sakyti, pažymimos dvi svarbios datos – pirmosios lietuviškos knygos 450 metų jubiliejus ir Vladimiro Toporovo septyniasdešimtmetis. Kaip ir ankstesnių taip ir šio tomo tematika yra labai įvairi, nemaža dalis straipsnių nusipelno kruopštaus atitinkamų sričių specialistų aptarimo. Šioje anotacijoje pasistengsime tik trumpai supažindinti su straipsniais, kurie gali būti įdomesni baltų kalbų ar apskritai baltų tautų kultūros tyrinėtojui.

Z. Zinkevičius savo straipsnyje (Мартинас Мажвидас и начало литовской письменности, 7–14) daugiausia dėmesio skiria lietuvių raštijos problemoms iki Mažvydo. Aptaria Onos Matusėvičiūtės, Sigito Narbuto surastus lietuviškus rankraštinius tekstus. Daro atsargią išvadą, kad lietuviški tekstai galėjo būti rašomi jau net ir Mindaugo laikais.

Labai svarbi, ypač rusiškai skaitančiai auditorijai, yra V. Toporovo studija „Мартинас Мажвидас в контексте его времени“ (15–117). Pirmiausia autorius pateikęs plačią istorinę XVI amžiaus Lietuvos panoramą, nurodęs, jog „Mažvydo fenomenas buvo didžiulis lietuvių dvasinės kultūros formavimosi ir raidos proveržis“, kalbėdamas apie vėlyvą Lietuvos krikštą, netgi atsargiai kelia klausimą, kas Rytų Europoje būtų įsiviešpatavę – Lietuva ar Maskvos kunigaikštystė, jei-

gu Lietuva būtų priėmusi krikštą 60 metų anksčiau. Nemaža dėmesio skiriama Abraomo Kulviečio, Stanislovo Rapolionio, Jurgio Zablockio, Baltramiejaus Vilento ir kitų Mažvydo talkininkų bei bendraamžių veiklai. Nagrinėdamas Mažvydo biografiją, autorius gausiai remiasi epistoline medžiaga. Be to, kaip tam tikrą biografijos priedą jis pateikia ir didelę dalį lotyniškų Mažvydo laiškų (su savo komentarais). Labai maloniai nuteikia ir poetinis garsiosios Mažvydo pralkalbos „Knigieles Paczias byla Letuunikump ir Szemaicziump“ ir kai kurių giesmių vertimas į rusų kalbą. Studijos pabaigoje pateikiama svarbesnių su Martyno Mažvydo problematika susijusių darbų bibliografija. Ši Vladimiro Toporovo studija dar vienas didžiai vertingas mokslininko indėlis į lituanistiką.

Vladimiras Dybo toliau tęsia baltų-slavų akcentuacinės sistemos tyrinėjimus. Tai jau ketvirtoji jo kapitalinio veikalo dalis (Балто-славянская акцентная система с типологической точки зрения и проблема реконструкции индоевропейского акцента, 118–205). Šį kartą baltų-slavų akcentuacinės sistemos raidai paralelių jis ieško Vakarų Kaukazo kalbose.

Pastaruoju metu aktyviai baltų kalbų leksiką tyrinėjantis A. Anikinas savo straipsnyje (К балтийским параллелям праславянских лексем (1–6, 206–225) baltiškų paralelių ieško pietų slavų *cětja ‘propter, gratia’, *čelo ‘laiko matas’, *mariti, *marati ‘rūpintis, sielotis, mylėti’, *drogъ ‘nemalonus, atstumiantis, sunkus; kartus, rūgštus’, praslavų *cipati, *cipajo ‘trypčioti vietoje, stypčioti, nerangiai eiti’, *dunda ‘stora, sunki moteris, mergina’.

Wojciechas Smoczyński šiuo metu ypač daug dėmesio skiria prūsų kalbos studijoms. Pakanka prisiminti jo organizuotus šiai problemai skirtus tarptautinius kolokviumus ir jau paskelbtus jo redaguotus kolokviumų pranešimus: „Colloquium Pruthenicum primum“ (1992), „Colloquium Pruthenicum secundum“ (1998). Mūsų anotuojamame leidinyje išspausdintas jo platus straipsnis apie 1561 m. Enchiridiono rašybą (О графике прусского Энхиридиона: случаи разрыва дифтонгов *ei*, *ai*, *au* и диграфа <ij>, 230–270). W. Smoczyński yra iš tų kalbininkų, kurie įsi-